

”Afrikanen” i svenska läromedel

– postkolonial diskurs i högstadiemiljö

Abstract

Afrika innehar tusentals etniciteter men framställs ofta som en homogen grupp där kolonialismens maktstrukturer enligt vissa lever kvar och påverkar vår uppfattning om omvärlden. Läromedel i samhällskunskap ger elever en förevisning om vad som är viktigt att lära sig om sin omvärld. En postkolonial diskursanalys om hur "afrikanen" framställs i svenska läromedel för högstadielärover under 1960-, 1980-, och 2000-talet, är därför väsentligt. Analysens teoretiska och metodologiska utgångspunkter är postkolonialism, kritisk diskursanalys och bildanalys, för att urskilja hur både text och bild uttrycker en postkolonial diskurs vad gäller "afrikanen".

Slutsatserna är att en postkolonial diskurs uttrycks i läromedel under 1960-, 1980- och 2000-talet genom att beskriva "afrikanen" som okunnig, i behov av västs hjälp och som avvikande från väst. Förändringen består av att "afrikanen" ägnas större uppmärksamhet, beskrivs alltmer i samband med begrepp som rör individen istället för nationella nivåer.

Nyckelord: postkolonialism, kritisk diskursanalys, bildanalys, afrikanen, Afrika, läromedel

*Antal ord:*9977

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Syfte och frågeställning.....	2
1.2	Teori och metod	2
1.3	Material	2
1.4	Disposition	3
2	Teori och metod	4
2.1	Postkolonialism	4
2.1.1	Postkolonialism i beskrivandet av ”afrikanen”	5
2.1.2	Analyspunkter	6
2.2	Diskursanalys och kritisk diskursanalys som teori	7
2.3	Kritisk diskursanalys och bildanalys som metod	8
2.3.1	Verktyg för text och bild	9
3	Analys	11
3.1	1960-talet.....	11
3.1.1	”Afrikanen” som offer och i behov av hjälp	11
3.1.2	”Afrikanen” som ”the rest” och ”de andra”	13
3.1.3	”Afrikanen” som ociviliserad och primitiv	13
3.2	1980-talet.....	15
3.2.1	”Afrikanen” som offer och i behov av hjälp	15
3.2.2	”Afrikanen” som ”the rest” och ”de andra”	17
3.2.3	”Afrikanen” som ociviliserade och primitiv	19
3.3	2000-talet.....	20
3.3.1	”Afrikanen ” som offer och i behov av hjälp	20
3.3.2	”Afrikanen” som ”the rest” och ”de andra”	22
3.3.3	”Afrikanen” som ociviliserade och primitiv	23
3.4	Avvikande	24
4	Slutsats	25
5	Litteraturlista	27
5.1	Läromedel för samhällskunskap.....	28
5.1.1	1960-tal.....	28
5.1.2	1980-tal.....	28

5.1.3	2000-tal.....	28
6	Appendix.....	30

1 Inledning

Hur svenska läromedel framställer länder, nationer och etniciteter är centralt för elevers kunskaper och förståelse för omvärlden. Det som är långt borta och okänt kan ofta schabloniseras och skildras på ett sätt som ligger långt ifrån verkligheten. Vi är intresserade av hur ”afrikanen” framställs i läromedel inom ämnet samhällskunskap för högstadiet. Vår uppfattning är att Afrika och afrikaner ofta framställs som en homogen kontinent med enhetlig kultur. Ämnet beskrivs ofta utan hänsyn till att Afrika är världens näst största kontinent med tusentals etniciteter och besitter en stor mångfald. Genom att undersöka hur bild och text konstitueras ämnar vi analysera om det existerar en postkolonial diskurs som styr bilden¹ av ”afrikanen” i svenska läromedel. I läromedlen är ofta bilden presenterad tillsammans med en bildtext. Det blir därför viktigt att med hjälp av textanalys tillsammans med bildanalys analysera kontextens betydelse.

En bild av ett ”vi” och ”de andra” är en typisk postkolonial diskurs, om denna bild framställs i svenska läromedel kan den uppfattas som sanning och skapa en skev människosyn. Om fördomar från kolonialismen lever kvar i svenska läromedel ges en felaktig bild av ”afrikanen” för svenska skolungdomar. Svenska läromedel i samhällskunskap ska enligt skolverket lära elever om andra människors kulturer samtidigt som de beskriver den egna, verka för demokrati och alla människors lika värde (Skolverket 2009). Om detta inte efterföljs är därför av stor vikt och intresse – även om syftet med analysen inte är att undersöka om läroplanen efterföljs.

I vår avgränsning har vi valt att använda oss av läromedel för samhällsvetenskap, då det är där elever lär sig om sitt egna och andras samhällen. Vi har valt att använda oss av läromedel från 1960-, 1980- och 2000-talet för att undersöka om en postkolonial diskurs kan återfinnas under alla tidsperioder. Från 1947-1960 startade den största vågen av avkolonialisering i världen (Hettne 2010), varför vi har valt att utgå från denna tidsperiod eftersom vi tror att en förändring i samhället även kan avspeglas i svenska läromedel. Ännu en anledning att starta vår analys i 1960-talets läromedel är att en tidigare studie av Ajagán-Lester, universitetslektor vid Stockholms universitet, med inriktning på postkolonialism behandlar läromedel från 1768 – 1965. Studien heter ”De andra” – Afrikaner i svenska pedagogiska texter (1768-1965)” där han menar på att skolböckerna använder sig av begrepp som står i motpoler till varandra och där exempelvis vit värderas högre än svart, men där en förändring i diskursen existerar för de olika årtalen (Ajagán-Lester 2000:13f). Vi tar alltså vid där Ajagán-Lester slutar.

---

¹ Med bild menar vi här inte den visuella bilden, utan snarare en uppfattning av ett speciellt fenomen.

1.1 Syfte och frågeställning

Hur svenska läromedel framställer en hel kontinents befolkning påverkar svenska elevers uppfattningar om omvärlden, varför diskursen i dessa är viktig att lyfta fram. Syftet med analysen är således att undersöka hur en postkolonial diskurs tar sig i uttryck i svenska läromedel inom samhällskunskap för högstadiet. Analysen ämnar även undersöka om en postkolonial diskurs i svenska läromedel har förändrats under en 50-års period, alltså hur samma diskurs lever kvar men genom exempelvis förändrade uttryck, begrepp och bilder. Frågeställningarna är således:

- Hur tar en postkolonial diskurs om ”afrikanen” sig i uttryck i svenska läromedel inom samhällskunskap för årskurs 7-9 under 1960-, 1980- och 2000-talet?
- Förekommer det en förändring i den postkoloniala diskursen om ”afrikanen” för 1960-, 1980- och 2000-talet?

I vår analys har vi inte generaliserande ambitioner om den allmänna diskursen av ”afrikanen” i samhället, hos elever eller lärare, utan hur diskursen förs i det utvalda materialet; även om analysen kan verka som en indikator.

1.2 Teori och metod

I analysen kommer vi att använda oss av postkolonialismen och diskursanalys. Dessa teorier är användbara i analysen eftersom de ger en möjlighet att se om diskursen ger tecken på ”vi” och ”de andra” och korrelerar även väl med varandra då båda tar ett socialkonstruktivistiskt ställningstagande, alltså att verkligheten i någon mån är socialt konstruerad. Som metod kommer vi att använda oss av diskursanalysen, och då specifikt Faircloughs dimension *text*. Vi kommer även att använda oss av och bildanalys för att analysera både texten och bildens betydelse. Vi använder oss av en kvalitativ metod av den orsaken att det är *vad* som skrivs som är intressant för att undersöka om en postkolonial diskurs uttrycks.

1.3 Material

Vi har valt att koncentrera oss på läromedel från 1960-talet, dels på grund av avkoloniseringens andra våg var ansenlig under perioden 1947-1960 och dels för att den obligatoriska skolgången infann sig på detta årtionde (Hettne 2010, Nationalencyklopedin 2010). 1980-talet är utvalt då vi önskar se förändringen av diskursen från 1960-talet och tjugo år senare. 2000-talet är valt då vi vill undersöka dagens aktuella läromedel och se förändringen.

Vårt urval ämnade vi basera på de vanligaste läromedlen i samhällskunskap. Fram till 1970-talet hade alla samma läromedel varför valet av dessa skolböcker är självklara återfinns i *Svensk bokkatalog. 1961-1965, Systematisk avdelning* (1974) och *Svensk bokkatalog 1966-1970 Systematisk avdelning* (1983). Efter 1970 fanns inget krav på att använda läromedel och bredden på de skolböcker som används i samhällskunskap var stor. Vi kontaktade läroverket, skolverket, lärarförbundet, SCB, riksarkivet och ett tiotal skolor, men ingen hade uppgifter om vanligast läromedel, försäljningssiffror eller antalet tryckta exemplar. Vi valde då att vända oss till de största förlagen som publicerar läromedel. Det svar vi fick var från Bonniers förlag som menar att de vanligaste läromedlen i samhällskunskap för högstadiet från 1970-talet och framåt är SOL: Samhälle från Natur & Kulturs förlag, något som även Mai Palmberg, som forskat om svenska läromedel vid Nordiska Afrikainstitutet i Uppsala, bekräftar. Utöver Natur & Kultur, används förlagen Bonniers Utbildning, Liber samt Gleerups då dessa också är vanligaste förekommande i samhällskunskap i svenska högstadieskolor enligt Bonniers förlag och Palmberg (Palmberg 2010, Trostek 2010). På 1980-talet har vi därför valt att använda oss av böcker från Liber läromedel och Natur och Kultur då dessa förlag var de läromedel med grundböcker och vanligast förekommande. Vi har här valt grundböcker från olika författare och bokserier för att öka spridningen. Från 2000-talet används grundböcker från Natur och Kultur, Liber läromedel, Bonniers utbildning och Gleerups, eftersom dessa är vanligast förekommande idag.

Från varje decennium har vi valt fem grundböcker i samhällskunskap för högstadiet, vilket gör att det är femton skolböcker som analyseras. Grundböcker är valda då dessa talar om för eleverna vad som är viktigt och det är även i dessa som eleverna får det grundläggande kunskapsmaterialet (Selander 2002).

De läromedel vi analyserar riktar sig till elever på högstadienivå. Högstadiet innefattas av den obligatoriska skolgången som infann sig för årskurs 1-9, 1962, vilket gör att vi därmed innefattar en större del av befolkningen än om vi valt exempelvis gymnasiet. Skolböcker från högstadiet blir relevant att använda då dessa använder mer bilder, i förhållandet till läromedel för gymnasiet och universitetet men mer text i förhållande till mellanstadiet och lågstadiet.

1.4 Disposition

Kapitel 2 behandlar teori och metod. Först presenteras våra teoretiska utgångspunkter, postkolonialism och diskursanalys. Här kommer även de analysbegrepp, vilka analysen koncentrerat sig på, introduceras. Därefter beskrivs vår metod; diskursanalys, kritisk diskursanalys och bildanalys. Kapitel 3 innefattar analysdelen, vilken är uppdelad efter de tidsperioder analysen bygger på. I analysdelen kommer även avvikande fall presenteras. I Kapitel 4 återfinns slutsatsen där de olika konklusionerna vägs samman. I slutet av uppsatsen finns även appendix som innehåller vissa av de bilder som hänvisats till i texten men inte publicerats i analysdelen.

2 Teori och metod

I analysen har vi valt att använda oss av postkolonial teori för att analysera text och bild i svenska läromedel. Vi kommer även att nyttja diskursanalysen som består av två delar, en teoridel och en metoddel, samt bildanalys.

2.1 Postkolonialism

Postkolonialism är en teori vilken förklarar hur kolonialism lever kvar än idag och karaktäriserar världen (Eriksson – Eriksson Baaz – Thörn 2005:16). Kolonialism kan förklaras som ett övertagande av andra människors land och tillgångar. Efter avkoloniseringen uppkom postkolonialismen för att förklara hur dominansen från de forna kolonialmakterna lever kvar i maktstrukturer världen över än idag både kulturellt och ekonomiskt (Loomba 2005:18).

Postkolonialismen är relevant eftersom den kan förklara hur läroböckerna ger uttryck för hur identiteter framställs. Postkolonial teori är även intressant då vi undersöker perioder där avkoloniseringen ägt rum. Afrikas kontinent har blivit hårt utsatt för koloniseringen, därmed kan postkolonial teori med fördel appliceras på en analys som innefattar ”afrikanen”.

Frantz Fanon brukar betecknas som en av postkolonialismens grundare. I hans bok ”*Jordens fördömda*” menar han att förtrycket från kolonialmakten är både fysiskt och psykiskt, då väst ser ner på de koloniserade och beskriver dess samhälle som utan etiska värden (Fanon 1969:34). Fanon menar också att den okunskap som finns inom Afrika mellan svarta och vita framställt svarta som ej kapabla till ett logiskt och vetenskapligt tänkande eller att de är vildar (Fanon 1969:126).

En av postkolonialismens grunder är att språk och litteratur skapar ett europeiskt *jag* och ett icke-europeiskt ”*de andra*”. Detta förklarar hur väst skildras som civiliserade och hur exempelvis ”afrikanen” skildras som västs ociviliserade motsats under och efter kolonialismen. Väst associerades med ord som civiliserad och rättrogen, medan afrikaner beskrevs som vildar och barbarer (Loomba 2005:80).

Något som också är grundläggande inom postkolonialismen är tanken om *binära oppositioner*. Detta innebär att begrepp kan ses som motpoler till varandra där motsatsförhållanden äger rum. Genom att någon är rationell är således någon annan irrationell. I postkolonialismen är det ena begreppet dominerande över det andra, rationell skulle alltså vara dominerande över irrationell (Eriksson - Eriksson Baaz - Thörn 2005:18).

En kritik mot den postkoloniala teorin är att den i sig skapar en diskurs utifrån kolonialismen; att den skapar avståndet mellan ”oss” och ”dem” genom att påpeka att väst är dominant, blir väst automatiskt dominant (Loomba 2005:30). Därför måste postkolonial teori användas tydligt och varsamt i analysen. I läromedlen skulle således vårt påpekande av västs dominans innebära att detta också förverkligas. Vi menar däremot på att när en postkolonial diskurs återfinns i våra svenska läromedel kan väst beskrivas som överlägsen i den litteratur som analyseras, vare sig det är ett medvetet val av författarna eller ej. Genom att citera texter som är postkoloniala kan även intersubjektiviteten i analysen framhävas och läsaren ges även en chans att själv bedöma litteraturens postkoloniala diskurs. Vi kommer själva att tvingas använda generella begrepp såsom ”afrikanen” då det är läroböckernas beskrivningar av ”afrikanen” vi är ute efter - vi vill således inte skapa diskursen utan bara förtydliga den redan existerande postkoloniala diskurs vi tror oss komma finna i svenska läromedel.

Professor Stuart Hall från Open University har skrivit flera artiklar inom ämnet postkolonialismen och ses som en brittisk huvudperson vad gäller kulturella studier (Eriksson - Eriksson Baaz - Thörn 2005:7). Han menar att postkolonialismen idag kan ta sig i uttryck genom ett beskrivande som han kallar för ”West and the rest”. Med detta menar han att världen är uppdelad i ”västvärlden” och ”övriga”, väst är således den dominerande makten och beskrivandet av världen i väst är ofta eurocentrerat (Hall 1992:318). Eurocentrism innebär att man ser Europa som normen och utgår från väst i sin världsuppfattning (Hall 1992:290f). Även om Stuart Hall ofta hänvisar till orienten som ”the rest” blir hans teori relevant i vår analys då den menar på att västs negligering av övriga världen som ”the rest” och dess självutnämnda dominans kan förklara varför ”afrikaner” ses som en homogen grupp.

2.1.1 Postkolonialism i beskrivandet av ”afrikanen”

Vi kommer nu att presentera två olika teoretiker som inriktar sig på hur postkolonialismen kan uttryckas i framställandet av ”afrikanen”. Dessa är Valentin Mudimbe, professor vid Duke University och Stanford, och Maria Eriksson Baaz, doktorand på Göteborgs universitet i freds- och utvecklingsforskning.

Valentin Mudimbe, var med hans bok ”Invention of Africa” en av dem som fick postkolonialismen att omnämna även Afrika (Eriksson - Eriksson Baaz - Thörn 2005:8). Han beskriver hur det fanns en etnocentrisk diskurs om afrikaner och Afrika i skildringar från 1500-1900-talet (Mudimbe 2005: 129-148). Många av de tecken och symboler som användes på 1700- och 1800-talet i samband med Afrika och ”afrikanen”, menar Mudimbe, lever kvar än idag (Mudimbe 2005:148). Genom att använda sig av bilder som visar på en exotisk miljö och ”afrikanens” underlägsenhet gentemot väst kan man skapa kulturella avstånd och konstruera identiteter (Mudimbe 2005:136). En diskurs kan stärkas av bilder; exempelvis kan en postkolonial diskurs enligt Mudimbe tydas när afrikaner avbildas som nakna, vilket han menar är symboler för att de framställs som

”vilda” (Mudimbe 2005:135). Det blir därför intressant att i vår analys undersöka om denna diskurs fortlever i de läromedel vi analyserar.

Maria Eriksson Baaz skriver om hur biståndet påverkas av kulturella identiteter (Eriksson - Eriksson Baaz - Thörn 2005:11). Eriksson Baaz menar att tanken om en stegvis utveckling skapar en föreställning om Europas överlägsenhet. Hur postkolonialismen visas idag är därför genom västvärldens idéer om dess storhet. Varför resten av världen inte har samma rikedom som väst är för att de inte nått samma nivå av utveckling (Eriksson Baaz 2001:159-186). Hon menar att diskurser formar identiteter och erfarenheter vilket påverkar biståndets kontext och därmed möjliggör eller begränsar arbetet och interaktionen mellan biståndsgivare och -mottagare (Eriksson Baaz 2001:164). Eriksson Baaz perspektiv är intressant för vår analys då den kan visa hur postkolonialismen fortfarande existerar men ser annorlunda ut än på exempelvis 1960-talet.

2.1.2 Analyspunkter

Vi kommer att dela in analysen i de tre tidsperioderna. Varje tidsperiod kommer att analyseras utifrån tre analyspunkter. Dessa är: ”Afrikanen” som offer och i behov av hjälp”, ”Afrikanen som ”the rest”, ”Afrikanen som ociviliserad och primitiv”. Analyspunkterna under varje tidsperiod är baserade på grundläggande postkoloniala antaganden om ”afrikanen” som ”de andra” och binära oppositioner. Analyspunkternas utgångspunkter är även grundade på Frantz Fanon, Valentin Mudimbe, Stuart Hall och Maria Eriksson Baazs postkoloniala teorier. Alla dessa analyspunkter är generella postkoloniala kännetecken i allmänhet, men de enskilda teoretikernas resonemang i synnerhet.

Analyspunkterna flyter ofta samman, då alla är postkoloniala premisser, men kommer ändå att analyseras separat för att öka tydligheten i analysen. Även om analyspunkterna är samma för respektive tidsperiod kommer läroböckernas uttryck att urskiljas för respektive period, eftersom dessa analyspunkter är breda och grundläggande för den postkoloniala teorin. Vad vi analyserar är hur postkolonialismen vad gäller ”afrikanen” tar sig i uttryck; uttryckssätten i fråga om begrepp, bilder och grammatik kan således förändras. Därmed kommer vi ändå att kunna besvara vår frågeställning och urskilja en förändring om så är fallet.

Den första analyspunkten är ”Afrikanen som offer och i behov av hjälp”, vilken vi valt utifrån främst Eriksson Baaz sätt att visa hur postkolonialismen lever kvar än idag genom idéer om utvecklingsstegen och västs överlägsenhet. Eriksson Baaz menar att postkolonialismen kan uttryckas vad gäller ”afrikanen” genom att exempelvis framställa ”afrikanen” som hopplös och därmed i behov av hjälp (Eriksson Baaz 2001:169). Vi analyserar alltså förekomsten av ”hjälp” från väst och hur, eller om, offerbilden framställs i text och bild.

Den andra analyspunkten är ”Afrikanen” som ”the rest” och ”de andra” och baseras på Stuart Halls tankar om att man homogeniserar allt som inte är västerländskt och på så sätt visar och upprätthåller sin självutnämnda dominans (Hall 1992:318). Här används även Halls teori om västvärldens eurocentriska syn

på sin omgivning. Även Mudimbes teorier om ”afrikanen” som ”de andra” används här för att analysera hur läromedlen visar på ”afrikanen” som främmande eller avvikande från den västerländska normen och således en del av ”de andra”.

Den tredje analyspunkten är ”Afrikaner som ociviliserad och primitiv” och är baserad på både Mudimbe, Eriksson Baaz och Hall. Framförallt menar dessa teoretiker att ”afrikanen” beskrivs som primitiv och ociviliserad då man framställer ”afrikanen” med attribut som nakenhet, krig och fattigdom. Dessa är alltså företeelser vi kan finna i text och bild och som därmed tyder på att den postkoloniala diskursen visas genom denna analyspunkt. Mudimbe menar att konstruerandet av denna diskrepans mellan ”afrikanen” och väst, där ”afrikanen” till exempel beskrivs som primitiv och det egna som civiliserat, leder till ett rättfärdigande av dominans och övertagande (Mudimbe 2005: 146). Vi kan under den här rubriken alltså tyda hur postkolonialismen uttrycks genom att beskriva ”afrikanen” som ociviliserad och primitiv och därmed underlägsen.

2.2 Diskursanalys och kritisk diskursanalys som teori

En diskurs är den styrande uppfattningen och betydelsen inom ett bestämt område som återfinns i text och bild (Winther Jørgensen - Phillips 2000:33). Genom diskursanalysen kan ett tydliggörande av hur världen framställs uppfångas. Texter ses som en social konstruktion vilka är utformad i ett syfte att förklara ett visst fenomen eller område. Det lingvistiska kan även uppfattas som en social konstruktion i bemärkelsen att det formar vår världsåskådning (Bergström & Boréus 2005:308). Diskursanalysen är vald därför att den kan förklara förhållanden som påvisas i text – i vårt fall postkolonialismen. Diskursanalysen är en teori i avseendet att den tar vissa vetenskapligt teoretiska ställningstaganden, som vi beskrivit ovan, socialkonstruktivismen. Genom att använda oss av diskursanalysen tar vi således en hermeneutisk vetenskaplig utgångspunkt, då vi anser att världen är socialt konstruerad och kan upplevas subjektivt.

Den diskursanalys som vi anser är mest relevant för vår analys är den kritiska diskursanalysen. Kritisk diskursanalys undersöker den diskursiva praktikens samband med social och kulturell utveckling, alltså hur textens diskurs korrelerar med verkligheten (Winther Jørgensen - Phillips 2000:67). Språkbruket och textutformningen kan alltså förklara diskursen i relation till det sociala sammanhanget varför den kritiska diskursanalysen blir användbar i vår analys. Enbart språkets konstruktion är således inte verklighet varför det också blir relevant att se till den kritiska diskursanalysen för att belysa och tolka underliggande fördomar samt skillnaden mellan vad som beskrivs och vad som faktiskt skett.

Kritisk diskursanalys förklarar även ideologiska maktförhållanden i avseendet att de kan forma eller återge ojämlika maktförhållanden i en diskurs. Faircloughs kritiska diskursanalys menar att teorin blottlägger de diskurser och ojämlikheter som existerar och förändrar samhället, vilket gör den kritiska diskursanalysen till just kritisk (Winther Jørgensen - Phillips 2000:69). Då vårt syfte inte är att skapa

en förändring, utan snarare att klarlägga diskursen är det denna del av teorin vi kommer att fokusera på. De ojämlika maktförhållandena är något som faller väl in under postkolonialismens antaganden om detsamma, varför denna del är tillämplig i analysen.

2.3 Kritisk diskursanalys och bildanalys som metod

Som metod kommer vi att använda oss av diskursanalys och då specifikt en dimension av Faircloughs *Tredimensionella modell för diskursanalys, textanalys*, för att analysera vår frågeställning. Varför vi inte har valt att använda oss av diskursanalysens teori från exempelvis Laclau och Mouffes är för att dessa har få handfasta verktyg, förutom ekvivalenskedjor, för att genomföra en diskursanalys. Ekvivalenskedjor beskriver bara hur identiteten tillskrivs vissa begrepp i texten som förklarar subjektet, medan Faircloughs verktyg ger en mer omfattande tolkningsmöjlighet av texterna (Winther Jørgensen & Phillips 2000:51).

Diskursanalysen sammanförs med postkolonial teori och analyserar både text och bild. Den postkoloniala teorin är applicerbar tillsammans med diskursanalysens metodologiska verktyg då båda menar att språket visar en del av verkligheten såsom vi uppfattar den (Loomba 2005:49). Detta är en anledning till att kombinera dessa två i analysen.

Genom diskursanalysen granskas texter med hjälp av olika verktyg och strategier för att kritiskt klargöra för underliggande diskurser som driver texterna. Fairclough menar att språkmedvetenhet kan göra att människor blir uppmärksamma på hur diskurser kan stärka ojämlika maktrelationer (Winther Jørgensen - Phillips 2000:92). Genom Faircloughs språkliga diskursanalys verktyg kan vi få tydliga bevis för påståenden som ges ur texterna och dokumentera hur författaren har kommit fram till vissa slutsatser. Detta är ännu en anledning till att använda sig av Faircloughs modell då den ger möjlighet till hög intersubjektivitet (Winther Jørgensen - Phillips 2000:140).

Faircloughs kritiska diskursteori innefattar tre olika dimensioner; diskursiv praktik, social praktik och text.

Dimensionen *social praktik* innefattar två aspekter; diskursordning och teori. Diskursordning används genom att se vilken diskursordning som texten uttrycker. Den andra aspekten förklarar hur verklighet och text hänger ihop genom att använda en utomstående teori (Winther Jørgensen - Phillips 2000:90), i detta fall skulle postkolonialism att nyttjas som en del av den sociala praktikens utomstående teori.

Diskursiv praktik undersöker hur texten är framställd för konsumenten samt i vilket avseende den är producerad (Winther Jørgensen - Phillips 2000:85). I vårt fall är läromedel skrivna av författare som ämnar ge en objektiv kunskap till elever på högstadienivå. De har producerat texterna i inlärnings syfte för att ge kunskap om den egna och andras samhällen. Läromedlen skall även visa vad elever bör lära sig och vilken kunskap som anses relevant och riktig (Selander 2002), något som framkommer i en analys av den diskursiva praktiken.

Konsumenterna är eleverna som använder kunskapen de får genom läromedel. Då läromedlen är tänkta att verka som objektiva kan det även tänkas att eleverna uppfattar dem som så.

Faircloughs dimension *text* analyserar noggrant textens egenskaper utifrån olika bestämda instrument. Dessa behandlar exempelvis grammatik och ordval (Winther Jørgensen - Phillips 2000:87). Det är denna dimension vi kommer att använda oss av och därför kommer att behandlas mer ingående i ett senare kapitel.

Vi kommer inte att använda oss av Faircloughs dimensioner social och diskursiv praktik. Detta eftersom dessa två dimensioner kräver en studie utanför texten, något som i vårt fall inte är önskvärt då vi enbart ämnar analysera texten i sig och inte hur samhället har förändrats och uttrycker sig i stort. Vi kommer inte heller använda oss av diskursordning då syftet med analysen är att se hur det finns en uttryckt postkolonial diskurs i texterna och bilderna.

2.3.1 Verktyg för text och bild

Faircloughs *text* analyserar, som sagt, textens egenskaper utifrån olika bestämda verktyg.

Grammatiken kan undersökas genom *modalitet* och *transitivitet*. Modaliteten undersöker om textens uppbyggnad försöker övertyga om vad som är sant eller ej (Winther Jørgensen – Phillips 2000:88). Exempelvis skulle en text utifrån modalitet kunna skriva ”Afrikaner bor i hyddor” eller ”Afrikaner kan bo i hyddor”. Den första meningen försöker således visa att det *är* en sanning, medan den andra meningen snarare påstår att det *möjligtvis* kan vara så, alltså olika grader av säkerhet. Transitiviteten menar på att beroende på hur man skriver ut objekt, subjekt och agenter formar man en mening. Om man exempelvis utesluter agenten, alltså vem som gjorde vad mot vem, i en händelse kan man visa på olika verkligheter. Genom transitiviteten kan man även tolka om ett tillstånd ses som naturligt. Om inte ett tillstånd eller ett transitivt verb förklaras ses det som det naturliga tillståndet (Winther Jørgensen - Phillips 2000:87f). Om läromedlen exempelvis utelämnar att en kolonialmakt exploaterat ett annat land vilket gjort dem fattiga kan man genom transitiviteten tyda hur texten används för att skapa en postkolonial diskurs. Man skriver således inte ut hela sanningen och lägger över ansvaret på dem som är ”utsatta”. En dominant relation kan framkomma genom att man tolkar vem som är agenten och vem som är det passiva objektet i en text.

Ordval visar oss vilka ord som används för att beskriva något, i det här fallet ”afrikanen”. Det vi undersöker är således om ordvalet uttrycker en postkolonial diskurs (Fairclough 2001:96). Under kolonialismen var det exempelvis vanligt att beskriva ”afrikanen” med ord som syftar på ”vildar” och underlägsenhet (Palmberg 1987:6). I dag kan vi istället tänka oss att postkolonialismen uttrycks som att ”afrikanen” är offer, passiva och primitiva. Med hjälp av ordval kan vi även analysera om ”afrikanen” framställs med positivt eller negativt laddade ord.

Inom diskursanalysen analyseras bilder såsom man analyserar texter. När en text och bild hör ihop är det enligt den kritiska diskursanalysen viktigt att se hur

dessa har ett samband, hur bilden stärker textens budskap och tvärtom (Winther Jørgensen - Phillips 2000:67). Vad vi kommer att undersöka är därför om bild och text hör ihop och i vilket sammanhang bilder återfinns. Genom att bilder ses som ett kommunikationssystem menar man att bilder kan återspegla något. När man analyserar bilder ser man därför både till helheten och specifika detaljer för att tolka bildens betydelse (Eriksson – Göthlund 2004:22). Inom postkolonialismen menar Mudimbe, som tidigare nämnts, att ”afrikanen” ofta framställs som naken eller på ett stereotypt sätt i bilder, vilket skapar en postkolonial diskurs (Mudimbe 2005:135).

3 Analys

Vi kommer att undersöka om det existerar en postkolonial diskurs genom att utgå från den kritiska diskursanalysen i kombination med postkolonialismens antaganden om att maktstrukturer från kolonialismen lever kvar än idag. Genom både den lingvistiska analysen och bildanalysen kan vi uttyda den dominans och identitet som postkolonialismen menar att väst skapat gentemot ”afrikanen”, samt som både postkolonialismen och diskursanalysen menar, kan uttryckas genom språket. Varje tidsperiod kommer nu att presenteras var för sig genom analyspunkterna ”Afrikanen som offer och i behov av hjälp”, ”Afrikanen som ”the rest” och ”Afrikanen som ociviliserad och primitiv”.

3.1 1960-talet

Läromedlen från 1960-talet visar på en postkolonial diskurs främst genom att framställa ”afrikanen” som i behov av västs kunskap och krig som ett naturligt tillstånd. Överhuvudtaget beskrivs väldigt sällan individer eller människorna från kontinenten utan texterna fokuserar på politik och styrelseskick. Beskrivningarna koncentreras till generella, nationella eller internationella plan.

3.1.1 ”Afrikanen” som offer och i behov av hjälp

I beskrivandet av ”afrikanen” finner vi exempel på hur ”afrikanen” beskrivs som offer och i behov av hjälp. I flera fall uttrycks detta genom att beskriva ”afrikanen” som okunnig. Det första av nedanstående citat presenteras som en anledning till varför Ghana och andra nya stater i Afrika har enpartistyre medan det andra visar på en generell ”okunskap” från kontinentens befolkning:

I de nya staterna i Afrika är det ofta så ont om kunnigt folk, att de som finns inte räcker till för mer än ett parti (Linnarsson - Anderö 1963:90).

För närvarande är det endast 8 % av alla barn i världen som får gå i skola. Mer än hälften av alla världens barn växer alltså upp i fullkomlig okunnighet. Enbart i Afrika finns redan 17 milj. barn, som inte har en aning om vad en skola är (Johannesson - Olsson 1963:153).

I båda citaten har författarna valt att använda sig av en bestämd verklighet i beskrivningen av "afrikanen". Att författaren har valt att använda sig av ordet *ofta* visar på en modalitet där ordvalet ger en bild av att verkligheten ser ut såhär för de flesta nya staterna i Afrika, vilket är anledningen till enpartisystem. I det andra citatet visar "*Mer än hälften av alla barn*" att författaren anser sig vara säker.

Ordvalen för att beskriva anledningen till enpartistyre är "*ont om kunnigt folk*" och "*fullkomlig okunnighet*" om barnen i Afrika för att de inte går i en skola, vilka visar på en postkolonial diskurs utifrån exempelvis Eriksson Baaz. Hon menar att "afrikanen" ofta framställs som människor från en "hopplös kontinent" där Afrika befinner sig lägre ner på utvecklingsstegen, vilket kan ses som ett svar på "afrikanernas" problem (Eriksson Baaz 2001:169). Att författarna skriver *finns redan* i det andra citatet tolkar vi som en föreställning om att läs- och skrivokunnigheten kommer att öka för afrikanska barn i framtiden, då ordvalet "redan" ger intrycket av en hopplös kontinent då framtiden förutspås bli sämre. Även här återfinns postkoloniala tankar om "afrikanernas" hopplöshet och behov av hjälp från väst som är bättre vetande eftersom afrikaner beskrivs som okunniga idag och i framtiden.

Enligt ett resonemang utifrån binära oppositioner innebär att Afrika har "ont om kunnigt folk", att staterna i Europa med flerpartistyre har gott om kunnigt folk och således är dominerande över "afrikanerna". Enligt vår tolkning uttrycks det tydligt i ovanstående exempel att i Afrika är merparten av människorna utan tillräcklig kunskap för att ha flerpartistyren vilket är anledningen till att det existerar enpartistater.

Bild 3.1 visar också på en postkolonial diskurs:

Bild 3.1

Källa: Näslund 1964:336

Bildtexten lyder:

De flesta svältande människor bor i utpräglade jordbruksområden. Ändå räcker maten inte till. – Bilden visar försöksverksamhet vid en jordbruksskola i Västafrika (Näslund 1964:336)

Bilden visar i helhet hur den vita mannen hjälper de afrikanska männen med jordbruket. Ordvalen i bildtexten tolkar vi som att trots att människorna bor i

utpräglade jordbruksområden får de inte maten att räcka. Det står dock ingen orsak till varför maten inte räcker till. Bilden förstärker då intrycket av att människorna är i behov av hjälp från någon annan. Det tolkar vi även när vi ser på bilden i detalj då den ”västerländska” mannen instruerar de andra männen. Västerländsk hjälp kan tolkas som hjälpen för ”afrikanerna” som svälter trots att de bor på bördig mark. På så sätt styrker bilden den övriga postkoloniala diskursen enligt exempelvis Eriksson Baaz resonemang eftersom ”afrikanen” framställs som i behov av hjälp från väst.

3.1.2 ”Afrikanen” som ”the rest” och ”de andra”

I Stewart Halls teori om ”West and the rest” skapas fördomar utifrån *stereotypisk dualism* genom att man definiera allt utanför västs värld till en enhetlig ”de andra” (Hall 1992:308). I Johannesson och Olssons bok från 60-talet kan vi se hur detta tar sig i uttryck:

Den ekonomiska och tekniska utvecklingen, framförallt de moderna snabba kommunikationsmedlen, har gjort att inget land numera lever avskilt och isolerat. De afrikanska, asiatiska och sydamerikanska länderna har på alla sätt kommit oss närmare än vad de var för bara tjugo år sedan (Johannesson - Olsson 1963:279).

Ordvalen som ”afrikanska, asiatiska och sydamerikanska” i citatet visar på dels en generalisering av alla människor som inte är från väst, samtidigt som man använder sig av ord som *kommit oss närmare*. Här finns alltså en föreställning om att det är dessa människor som kommit närmare oss och inte vi som kommit närmare ”dem”. Enligt Hall ger ordval som ”oss” och ”de andra” en syn på en uppdelning där väst är det civiliserade samhället, och att ”the rest” bör följa dess spår för att nå en civiliserad utveckling (Hall 1992:312). Detta visar också på en etnocentrisk diskurs eftersom man utgår från västerländska normer. Den ekonomiska utvecklingen kommer från väst och därför kommer ”de andra” närmare ”oss” och på grund av detta har de inte något att lära av ”oss”, enligt ett resonemang utifrån Mudimbes teori om etnocentrism (Mudimbe 2005:142).

3.1.3 ”Afrikanen” som ociviliserad och primitiv

I böckerna från 1960-talet finns flertalet exempel på hur man kan tyda en postkolonial diskurs utifrån beskrivningar som tyder på att ”afrikanen” är ociviliserad och primitiv. Vi kan tyda ett gemensamt drag i dessa beskrivningar där afrikansk politik beskrivs med negativa ord såsom ”medborgarens *frihet starkt beskuren*” [egen kursivering] (Björkblom 1965:46), ”folkrepresentationen som består av *endast* en kammar, är också politiskt *betydelselös*” [egna kursiveringar] (Björkblom 1965:57f), om Nigeria skriver man att de har ”närmast sig kommunistblocket” (Björkblom 1965:58), vilket för tiden inte kan ses som något

positivt från västvärldens håll med tanke på Kalla kriget och uppdelningen av världen. Ofta framställs alltså den afrikanska politiken med negativa beskrivningar och ordalag.

Citatet nedan handlar om FN:s fredsstyrkor:

FN:s ledning finns sedan 1957 i främre Orienten för att trygga freden där, och från 1960 i Förbundsrepubliken Kongo (företvarande Belgiska Kongo), där den nyupprättade fria staten hotades av inbördeskrig och allmän oordning (Johannesson - Olsson 1963:286).

I detta citat används ordval såsom "allmän oordning" vilket kan ge intrycket av att i Kongo är det generellt sätt kaos hos folket. Detta blir således en tolkning av "afrikanen" som ociviliserad, då det finns en "allmän oordning". Orden tolkar vi även som negativt laddade, eftersom oordning och krig enligt oss inte ses som positiva ordval i beskrivandet av ett samhälle.

Det transitiva verbet är här krig. Genom att tillståndet krig inte förklaras mer än varför FN:s ledning var i landet kan krig tolkas som ett naturligt tillstånd för landet. Texten beskriver till exempel inte att kongoleserna var mitt i ett befrielsekrig från Belgien. Eftersom man inte skriver ut aktören till det transitiva verbet får förklaringen stå utsagd – och därmed ses tillståndet som naturligt. Detta är en del av den postkoloniala diskursen då "afrikanen" kan tolkas som ociviliserad genom framställandet av "afrikanen" i samband med allmän oordning och krig som ett naturligt tillstånd – vilket ger ett intryck av "afrikanen" som underlägsen västvärlden.

Bild 3.2 ger också uttryck för en postkolonial diskurs:

Bild 3.2

Källa: Johannesson – Olsson 1963:287

Bilden visar en FN-soldat tillsammans med en egyptisk man med en kamel (Johannesson - Olsson 1963:287). Texten lyder: "Från svenska FN-bataljonen i Gaza-området, som besattes av Egypten. Vad betyder bokstäverna UN på soldatens hjälm?" På bilden visas en schabloniserad bild av egyptiern med kamel. Postkolonialismen menar att "afrikanen" ofta framställs med djur och exotiska bilder för att framställa "afrikanen" som mer exotisk och skapa kulturella avstånd (Mudimbe 2005:136). I bild 3.2 kan därav bilden tolkas som en stereotyp bild och ett uttryck för kulturella skillnader.

3.2 1980-talet

I läromedlen från 1980-talet fokuserar bild och text på att framställa ”afrikanen” som en individ i större utsträckning. Eländes- och offerbilder är dock det vanligaste sättet att uttrycka ”afrikanen” på. Även krig som kan uppfattas som ett naturligt tillstånd och u-länder beskrivs alltmer.

3.2.1 ”Afrikanen” som offer och i behov av hjälp

I de flesta läromedel som vi analyserat visas eländesbilder i samband med en beskrivning av ”afrikanen”. Citatet nedan pekar på att ”afrikanerna” behöver väst i flera avseenden:

De vita kommer att behövas många år framåt som experter i koppargruvorna och som lärare i skolorna (Husén 1980:3.58).

Detta kan tolkas som en ganska säker modalitet, då författarna skriver ”kommer att”, detta ordval är en ganska säker sanning – ”afrikanerna” kommer förmodligen inte att klara sig själva. Utifrån postkolonialismen tolkar vi detta som ett bevis på en postkolonial diskurs eftersom ”afrikanerna” är oförmögna att klara sig helt själva. I ordvalet presenterar man också ”vita” som *experter*. I och med resonemanget om binära oppositioner blir ”afrikanen” amatör och underlägsen de västerländska kunskaperna, eftersom vita betecknas som experter och lärare. Vi tolkar det som att ”vita” kopplas ihop med positivt laddade ord eftersom vi anser att experter och lärare är något fördelaktigt. Detta skapar ett motsatsförhållande till ”afrikanen” utifrån binära oppositioner och postkolonialismen där ”afrikanen” således är underlägsen ”vita”. Detta tyder på en postkolonial teori då man beskriver väst som överlägsna och med dominerande idéer. Enligt postkolonialismen görs även skillnad på folkslag, ofta i form av en beskrivning av européer som upplysta och ”de andra” som oupplysta (Eriksson - Eriksson Baaz – Thörn 2005:34). Även Fanon menar på hur svarta och vita delas upp inom Afrika där svarta ses som okunnigare än vita (Fanon 1969:126). Detta är något som vi tycker oss tyda här eftersom vita står för ”experterna” medan ”afrikanen” således får stå för motsatsen.

Flera bilder stärker den postkoloniala diskursen. Två av dessa är nedanstående bilder, Bild 3.3 och Bild 3.4 som framträder som jämförelsebilder i läroboken:

Bild 3.3

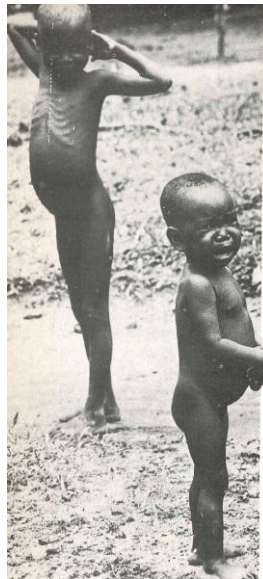

Bild 3.4

Källa för bild 3.4 och bild 3.5: Nygren 1980:24

Bildtexten till bild 3.4 är som följer: ”De här barnen lider av kwashiorkor, en sjukdom som orsakas av proteinbrist. Barnen i många u-länder får för lite mat och fel mat. Även många vuxna lider av kwashiorkor” och i bild 3.5 ”I i-länder tvättar vi håret i protein. Vilka funderingar får du när du jämför de två bilderna på den här sidan?” (Nygren 1980:24). Bilderna visar på en tydlig distinktion mellan det västerländska samhället och ”afrikanernas” liv, där vi tvättar håret i protein, medan dessa barns avsaknad av protein i mat gör dem sjuka. Bilderna visar alltså en jämförelsebild där ”afrikanen” gestaltas av två nakna barn med uppsvällda magar. Bildtexten förtäljer att dessa barn är sjuka av proteinbrist, som väst kan tolkas ha i överflöd eftersom vi tvättar håret i protein. Vi tolkar bilden som att den väcker sympati till barnen, eftersom barnens ansiktsuttryck visar att de gråter. Enligt vår tolkning skapas en offerbild av ”afrikanen” genom dessa bilder där väst får porträtteras av schampoflaskor medan ”afrikanen” framställs genom gråtande barn. Både helheten och detaljerna i bildens kontext kan således uttrycka en postkolonial diskurs eftersom det skapar en bild av ”vi” och ”de andra”, samtidigt som bilden av ”afrikanens” hopplöshet förstärks.

På samma uppslag som står det beskrivet om Tom, en ung pojke från Tanzania. Hela avsnittet om ”Tom från Tanzania” är en eländesbild och offerbild av Toms liv. Det beskrivs i ordvalen hur han inte kan läsa, inte får gå i skolan mer än fyra år, får fel slags mat, har tydliga könsroller etc. När man ska försöka beskriva hur Toms liv är likt den svenska eleven gör man det med att säga att även Tom kan bli utsatt för mobbing och måste gå in i olika roller beroende på vilken grupp han är med i (Nygren 1980:24-26). Modaliteten visar på en säker sanning, där livet säkerligen ser ut såhär för Tom enligt texten. Transitiviteten uttrycker dock inte varför Tom har det fattigt eller är utan mat, där bara är så, vilket visar på hur detta kan tolkas som ett naturligt tillstånd. Det beskrivs också hur Sverige för 75-100 år

sedan hade lika stora familjer som Toms familj (Nygren 1980:26). Detta kan tolkas utifrån ett tänkande om utvecklingsstegen, där Toms familj ligger ”efter” svenska familjer i utvecklingen.

Eftersom bild 3.4 är på samma uppslag som texten om Tom kan man felaktigt tro att barnen på bilden är Tom, en vanlig pojke från Tanzania, något som inte stämmer. Anledning till att det blir problematiskt är att bild och text inte hör ihop och bilden på barnen förstärker bilden av att ”afrikanerna” är undernärda och sjuka. I och med att Tom i läromedlet representerar en vanlig afrikansk pojke där syftet är att visa hur livet är för en ung i ett u-land (Nygren 1980:24) förstärks skillnader mellan västvärldens befolkning och ”afrikanen”, då både bild och text visar på stora skillnader mellan Toms liv och ett ”typiskt svenskt liv”. Postkolonialismen återfinns i både text och bild genom att en offerbild presenteras, Tom är inte som ”oss”.

Större delen av de bilder som visas på ”afrikaner” är bilder på barn och kvinnor och föreställer bilder på svält och fattigdom. Exempelvis visas en bild på flyktingläger i Somalia (Bild 6.1, Appendix), barn som sitter med trasiga kläder i en buss (Bild 6.2 i Appendix), en bild på en kvinna och barn som lider av svält (Bild 6.3 i Appendix) och en bild på en flicka med bildtexten: ”Rätt att gå i skolan? Den här flickan bor i en spetälskeby i Tchad. Hon går i skolan några timmar om dagen” (Husén et al. 1981:393). Det är alltså vad som framställs i bilderna. Vidare kan det tolkas som att bilderna visar ”afrikanen” som offer och i samband med elände. Att de bilder som presenteras generellt sätt är offerbilder och eländesbilder på barn stärker enligt vår mening den postkoloniala diskursen, eftersom den åtskiljer skoleleverna från ”afrikanen” och visar på skillnader snarare än likheter där västs högre utveckling framställs genom ”afrikanens” fattigdom. Enligt Eriksson Baaz ger skildringen av barn med uppsvällda magar och fattigdom upphov till en bild av ”afrikanens” hopplöshet och hjälplöshet. Bilderna är postkoloniala eftersom de förstärker bilden av den passiva ”afrikanen” och att ”afrikanen” inte är lika kapabel till förändring som ”väst” (Eriksson Baaz 2001:174f).

3.2.2 ”Afrikanen” som ”the rest” och ”de andra”

Flera läromedel beskriver skillnader mellan ”vi” och ”de andra” och visar en tydlig bild av att alla som inte är ”vi” är ”the rest” eller avvikande.

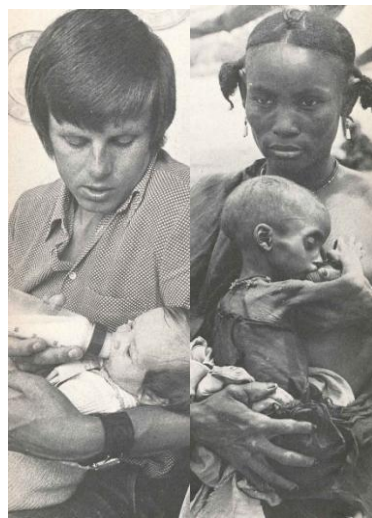
Motsättningar mellan folkgrupper, terror och massmord, torka och svält är orsaker till de väldiga flyktingproblemen i stora delar av Afrika” (Husén – Hildingsson - Gustavsson 1981:383)

Det är framförallt Afrika som drabbas så hårt av massvälten. I länderna kring Sahara-öknen har man haft torka under lång tid och många bönder tvingas överge sina jordar, eftersom det inte längre går att odla på dem. Som om det inte räckte med att vädrets makter var onådiga har många områden samtidigt härjats av krig och andra oroligheter (Bjelvehammar - Petersson 1985:75).

Modaliteten i det första citatet visar på en säkerhet där man skriver att det *är* på detta viset. Det transitativa verben i meningarna är dels "terror" och dels "krig". Då man i båda meningarna utesluter agenten i samband med ordvalen "terror" och "härjats av krig och andra oroligheter" ges uppfattningen att krig, terror och motsättningar är ett naturligt tillstånd. Eftersom man inte heller ger förklaringar till varför dessa motsättningar eller krig existerar stärks känslan av ett naturligt tillstånd. I postkolonial teori är det, som tidigare nämnts, ett sätt att beskriva "afrikanen" som ociviliserad och annorlunda från väst när man utesluter agenten och *varför* en händelse sker i samband med det transitativa verbet i texter.

Även nedanstående bilder visar på ett europeiskt "jag" och ett icke-europeiskt "de andra":

Bild 3.5 Bild 3.6

Källa: Husén et al. 1980:3.51 Källa: Husén et al. 1980:3.50

Här görs en tydlig åtskillnad mellan "européer" och "afrikaner", där européerna står för det rika och utveckling medan den bild som visar "afrikanen" är västvärldens fattiga motsats. Här visas även en bild av "afrikanen" som ociviliserad, då kvinnans nakna bröst visas och hon bär utsmyckningar, medan den västerländska mannen använder nappflaska och är påklädd. Bilden finns under inledningen av kapitlet "Tredje världen och I och U-land" (Husén 1980:50f). I samband med en bild av väst tolkar vi bilden som positiv, medan vi tolkar bilden av "afrikanen" som negativ eftersom den västerländska mannen symboliserar rikedom och utveckling med exempelvis nappflaskan och den afrikanska kvinnan är naken och ammar sin magra bebis. Genom att visa på "exotiska" bilder och symboler i bilden skapas större avstånd mellan den västerländska kulturen och den afrikanska. Mudimbe själv tar upp exempel som armringar, pärlband och nakenhet (Mudimbe 2005:136). Dessa bilder kan också tolkas utifrån Halls teori om "West and the rest" där man delat in världen i två läger, där "the rest" blir definierat som västs motsatts. Enligt Hall är stereotypiska bilder ett bevis för denna indelning (Hall 1992:308). På bilden är kvinnan och barnet naket och är menat att visa på en kontrast mellan väst och Afrika. Att kvinnan är naken och mager ser vi som en stereotypisk bild av "afrikanen"

samtidigt som bild 3.6 i sammanhanget ska representera alla u-länder, varför den postkoloniala bilden förstärks enligt både Mudimbes och Halls resonemang.

3.2.3 ”Afrikanen” som ociviliserade och primitiv

”Afrikanen” som ociviliserad och primitiv återfinns i flera av läromedlen från 1980-talet. Nedan följer dock ett citat som handlar om européer som lever i Zambia:

Det finns inte många zambier som har det lika bra som dessa européer. Bara de främsta politikerna kan umgås med dem som jämlikar (Husén 1980:3.58)

Modaliteten visar här på en säkerhet som är hög. *Bara de främsta* ger inget utrymme för tolkning eller förklaring till varför det är såhär. Detta citat ger således intrycket av ”vi” och ”de andra” där européerna är de högre stående, då det uttrycks i ordvalen att ”enbart de främsta politikerna kan umgås med dem som jämlikar”. Om detta är på grund av ekonomin, intelligens eller social kompetens står osagt. Européer kan tolkas som dominerande över zambier eftersom det är zambier som har svårt att umgås med européer som jämlikar - inte tvärtom.

Nedan följer två citat som förstärker den postkoloniala diskursen:

Afrika, som under lång tid varit en plågad världsdel har nu sin allvarligaste konflikt i södra Afrika. Sydafrika med sitt apartheidssystem (Rasförtryck), har under en tioårsperiod ökat de militära utgifterna med över 800 procent. Dessa militära rustningar behöver regimen för att försvara apartheid mot landets majoritet, inte mot hot utifrån. Etiopien är nästan regelbundet i krig med Somalia. Sedan flera år tillbaka för också Etiopien krig med befrielseörelserna i Eritrea. I Tschad pågår inbördeskrig. Västra Sahara, som tidigare var en spansk koloni, har till stora delar beslagtogs av Marocko. Detta har medfört att området blivit en allvarlig oroshärd (Bjelvehammar & Petersson 1985:219)

De spänningar som främst splittrar många av tredje världens stater är spänningar mellan olika folk- inte mellan partier. ... Afrikas största stat, Nigeria, har flera gånger varit på väg att falla sönder. Då ibofolket ville föra den nigerianska provinsen Biafra självständig bröt ett blodigt inbördeskrig ut (Husén et. alt 1981:272)

De transitiva verben i dessa meningar är konflikter och krig. I det första citatet skriver man att regimen *behöver* militära rustningar för att skydda sig mot majoriteten. Att landets majoritet strider för att få bort de förtryck man utsätts för nämns ej utförligt, utan står som en parentes och då som beskrivning till apartheidsystemet. Här skriver man alltså inte heller ut förklaringar utan koncentrerar sig på att förmedla en bild av ständiga krig som blir det naturliga tillståndet. ”Afrikanen” kan således tolkas som ociviliserad av naturen. I det andra citatet kan ”afrikanen” tolkas utifrån transitiviteten som ociviliserade då man

koncentrerar mycket av beskrivningen till konflikter utan att förklara orsakerna eller agenterna.

Att man bland annat använder ordval som att ”spänningar är mellan olika folk – inte mellan partier”, kan tolkas som att afrikaner som folk är mer ociviliserade än västerländska eftersom väst skiljer sig och har spänningar mellan partier. I och med binära oppositioner innebär det att när ”afrikanen” har ”spänningar mellan folk”, har västvärlden inte det. Att skriva ”blodigt inbördeskrig” ger även ordet inbördeskrig en negativ och ociviliserad innebörd enligt vår mening. Ordvalet ”blodigt” kan tolkas som en ociviliserad krigsföring. Därmed är citaten exempel på hur en postkolonial diskurs uttrycks eftersom det både hänvisar till krig som ett naturligt tillstånd och ser krigsföringen som ociviliserad.

3.3 2000-talet

I 2000-talets läromedel framställer den postkoloniala diskursen ”afrikanen” som i behov av bistånd från väst. Många gånger används även eländesbilder och beskrivningar av Hiv/Aids, svält och fattigdom i beskrivandet av ”afrikanen”.

3.3.1 ”Afrikanen ” som offer och i behov av hjälp

På 2000-talet beskrivs ”afrikanen” som okunnig. Bland annat i detta citat:

Tanzania blev en självständig nation i början av 1960-talet. Även här gjorde försök med planhushållning och en femårsplanering av ekonomin. [...] Hur lyckades man? Privata familj jordbruk dominerar idag. De vägar och järnvägar som byggdes efter självständigheten har ofta inte underhållits tillräckligt. (Nilsson - Långström - Swanelid 2004:185).

Modaliteten försöker visa på en säker sanning i meningen, här används inga ord som gör påståendet vagt eller ger utrymme för att det kanske är så, även om ordet ”ofta” ger intrycket av att detta hör till vanligheterna. Det transitiva verbet utelämnar agenten vilket gör att man kan tolka det som att när tanzanierna byggde efter självständigheten misslyckades man, men innan lyckades man. Vem som byggde järnvägar innan självständigheten beskrivs inte – men texten tyder på att det inte var tanzanierna själva. Ordvalet att man ”gjorde försök” kan också tolkas som att man provat men inte lyckats.

Genom att tolka texten ser vi hur författarna skriver att människorna i Tanzania inte uppnått de mål man satt upp efter självständigheten. Enligt Eriksson Baaz finns det, som tidigare nämnts, en generell föreställning om afrikanernas ”efterblivenhet” och västerländsk ”överlägsenhet”, vilket alltså visar på hur det västerländska får systemet att fungera medan ”afrikanen” inte klarar av att nå utveckling (Eriksson Baaz 2001:171). Då man utesluter varför man inte har lyckats efter självständigheten, exempelvis att landets råvaror har exploaterats av

kolonialmakter, lägger man även över ansvaret på tanzanierna själva, istället för att se västs ansvar över det man förorsakat. Eriksson Baaz menar också på att den fattigdom och underutveckling som drabbar "afrikanen" förklaras genom att "afrikanen" beskrivs som ligkiltig och oföretagsam. De får alltså skylla sig själva medan västs rikedomar bygger på dess företagsamhet och således har väst gjort sig förtjänta av sina framgångar och utveckling (Eriksson Baaz 2001:183). Citatet stärker således den postkoloniala diskursen.

Dessa tre bilder stärker den postkoloniala diskursen om "afrikanen" som offer och i behov av hjälp:

Bild 3.7

Bild 3.8

Bild 3.9

Källa: Bjessmo et al. 2005:452 Källa: Andersson – Ewert – Hedengren 2008:28 Källa: Lagheim – Körner – Fridén 2009:353

Under bild 3.7 står: "Förbättrade kommunikationer är en viktig del i Sidas arbete. Här är ett vägbygge i Moqambique, Afrika" (Bjessmo et al. 2005:452). Under bild 3.8 finns en bildtext: "I fattiga länder finns det ofta inte tillräckligt med läkare, sjukhus och mediciner till dem som är sjuka. Här besöker en mamma och hennes lille pojke en sjukstuga i det afrikanska landet Sudan" (Andersson, Ewert-Hedengren 2003:28). Under bild 3.9 är bildtexten: "Läkare utan gränser är en organisation som hjälper drabbade människor." (Lagheim – Körner – Fridén 2009:353).

Alla tre bilderna visar hur västerländska människor hjälper eller instruerar afrikaner. Det skulle således kunna tolkas som att afrikanerna själva inte har den kunskap som krävs, vilket kan tolkas som ett beroende av västvärlden. Enligt Maria Eriksson Baaz och Mudimbe är detta ett bevis på en postkolonial diskurs eftersom text och bild tillsammans förmedlar en känsla av "afrikanernas" oförmåga att klara sig själva och stärker således västs överlägsenhet. Det är därför en dominans från väst kan återspeglas, eftersom "afrikanerna" behöver expertis från väst i bilderna och i texterna. Eriksson Baaz menar även att biståndet skapar ett beroende mellan "afrikanen" och väst där en negativ bild av "afrikanen" uttrycks som gör att postkolonialismen lever kvar (Eriksson Baaz 2001:177,183). Att hjälpa någon i sig är inte postkolonialt, men att oftast förmedla bilder av hur "afrikanen" inte kan klara sig själva och fattiga utan någon speciell anledning är postkolonialt. I bilderna kan det tolkas att utveckling kommer från väst och därav att väst är bättre vetande och är den dominerande makten.

3.3.2 ”Afrikanen” som ”the rest” och ”de andra”

Att beskriva ”afrikanen” som en homogen grupp, och således som Stuart Hall menar på ”the rest”, uttrycks i läromedel från 2000-talet:

De flesta länder i Afrika har inte möjlighet att producera mobiltelefoner och annan avancerad teknisk utrustning. Detta beror på att de dels saknar pengar att investera i modern teknologi, dels har för få utbildade ingenjörer och tekniker (Andersson - Ewert - Hedengren 2008:314).

Världsproduktionen är inte jämt fördelad över världen. Sydamerika och Afrika blir dvärgar [...] En stor grupp länder i Sydamerika, Afrika och Asien har en blygsam produktion och deras andel av världshandeln är obetydlig. [...] (Nilsson - Långström - Swanelid 2004:178).

Ordvalen ”dvärgar” och ”obetydlig” antyder att ”afrikanens” del i världen är obetydlig. Beskrivningen i det första citatet att ”De flesta länder i Afrika” sammanför alla länder till en homogen grupp. Detta kan tolkas som att länderna i Afrika inte har pengar, men framförallt att ”afrikanen” oftast inte har utbildning inom ingenjörs- eller teknikeryrket. Modaliteten visar på en säkerhet i texterna, vilket ger intrycket av en säker sanning. Att beskriva länderna i Afrika med ”de flesta länder” istället för de specifika länder det faktiskt berör skulle enligt Stuart Halls resonemang tyda på en doktrin där ”West and the rest” uttrycks. Stuart Halls resonemang innebär att när västvärlden homogeniserar övriga världen ser man på sig själva som överlägsen och har således en etnocentrisk syn. Genom att visa på att i Afrika är man inte utbildad och äger ingen jord skiljer ”afrikanen” sig från väst och är alltså de primitivare ”andra”.

Nedanstående citat ger en primitiv bild av ”afrikaners” sätt att leva vilket ger en bild av ”afrikanen” som ”de andra”.

På landsbygden i Afrika. På många håll i Afrika är husen gjorda av lera. Dessa hus är bra att bo i, även om de kanske verkar enkla och primitiva. I husen finns inte heller alla de möbler och prylar som vi är vana vid i Sverige. Det kan finnas både stolar, bord och andra möbler, men ofta är de enkla och billiga. Man sitter gärna på golvet, utan stolar (Bjessmo et al. 2005:48).

Citatet ger intrycket av att ”afrikaner” bara bor i hus av lera, vilket precis som texten själv säger, ger en primitiv bild av ”afrikanen”. Modaliteten ger intrycket av att detta är den generella situationen för ”afrikanen” eftersom rubriken heter ”På landsbygden i Afrika” med efterföljande första mening ”På många håll i Afrika”. Modaliteten ger således ett felaktigt intryck, för även om somliga människor som bor på landsbygden i Afrika bor i hus av lera, är det inte verkligheten för hela kontinentens befolkning på landsbygden. Ordvalen ”primitiv” och ”enkel” visar på hur ”afrikanernas” sätt att leva, medan det västerländska är normen och mer utvecklat enligt ett resonemang utifrån binära oppositioner. Eriksson Baaz menar att Afrika ofta blir presenterat utifrån dessa enkla sätt med

naturliga förhållanden, vilket späder på tanken om Afrika som underlägset väst, och även lägre ner på utvecklingsstegen. Detta menar hon skapar motsättningar och ett avstånd mellan ”oss” och ”de andra” (Eriksson Baaz 2001:171).

3.3.3 ”Afrikanen” som ociviliserade och primitiv

Afrikanen som ociviliserad kan ta sig i uttryck på flera sätt. Här är två exempel:

I flera afrikanska länder är det vanligt att unga inte får någon sexualundervisning i skolorna. Det händer också att kyrkorna protesterar mot att kondomer används och bränner kondomer öppet för missnöje (Andersson - Ewert - Hedengren 2008:381).

I Afrika söder om Sahara sköter kvinnorna till exempel 90 procent av allt jordbruksarbete, och dessutom med sina bara händer. Om dessa kvinnor får utbildning om jordbruk kan skördarna så småningom bli större (Lagheim - Körner - Fridén 2009:315).

Dessa citat visar både på en homogenisering av ”afrikanen” och en bild av ”afrikanen” som ociviliserade då man ”bränner kondomer när man är missnöjd med sexualundervisningen. Ordvalet att man ”bränner kondomer för missnöje” visar på en ociviliserad form att protestera på. Även ordvalet ”med sina bara händer”, kan tolkas som att detta är något primitivt. Modaliteten kan tolkas utifrån att ”flera afrikanska länder” och ”kyrkorna” ger en bild av att detta är ett vanligt förekommande fenomen på den afrikanska kontinenten. Tolkningen blir att de flesta ”afrikaner” är ociviliserade i sitt uppträdande. Citaten tyder alltså på en postkolonial diskurs eftersom de skildrar ”afrikanen” som ociviliserad och primitiv.

Flera citat från Bjessmo et al. framställer även afrikanens liv som ociviliserat:

Husen på landsbygden i Afrika har inte rinnande vatten [...] Vattentoaletter finns inte på landsbygden i Afrika, men torrdass är vanliga (Bjessmo et al. 2005:48).

På landsbygden i Afrika finns inga kyl- eller frysskåp (Bjessmo et al. 2005:52).

Genom att studera dessa citat utifrån modaliteten ser vi hur författaren ger ett säkert intryck av att detta är den allmänna verkligheten på landsbygden i Afrika. Det finns alltså enligt läroboken inget rinnande vatten på landsbygden, inga vattentoaletter, kyl- eller frysskåp. Denna felaktiga generalisering av ”afrikanens” liv kan tolkas som att ”afrikanen” är primitiv, därför att den inte är som oss. Detta är felaktiga påståenden och då vi själva erfarit både rinnande vatten, vattentoaletter och kyl- och frysskåp på landsbygden i flera afrikanska länder; även om det är mindre förekommande än i exempelvis Sverige. Att skriva felaktig information späder på en stereotyp bild av ”afrikanen” som primitiv och annorlunda.

En bild som uttrycker en postkolonial diskurs och syftar på primitivitet är följande:

Bild 3.10 Källa: Wergel et al. 2006:472

Vad bilden visar är en kvinna med ett barn som ammar hennes nakna bröst medan det andra barnet sitter vid hennes sida. Bilden återfinns i början av ett kapitel och ska symbolisera I-länder och U-länder. "Afrikanen" visas här återigen som naken och således "vild" och primitiv enligt Mudimbes resonemang. Samma bild på en vit kvinna hittar vi inte någonstans i läromedlen, däremot återfinns flera bilder på nakna barn och kvinnor med bara bröst när "afrikanen" ska gestaltas. Att återge denna bild visar tecken på primitivitet, vilket uttrycker en postkolonial diskurs enligt både Mudimbe och Eriksson Baazs resonemang som presenterats.

3.4 Avvikande

I analysen har en postkolonial diskurs återfunnits i samtliga läroböcker. Det finns dock fall där en postkolonial diskurs inte uttrycks. Vi kommer här att presentera några exempel av fall som avviker från den postkoloniala diskursen.

I läromedlen från 1960-talet fann vi väldigt lite material som behandlade "afrikanen", i exempelvis Pederby - Pederby - Moberg beskrivs bara afrikanska länder en gång med hjälp av en bild på Ghanas federation i FN. I denna bild eller bildtext ansåg vi oss inte finna en tydlig postkolonial diskurs eftersom aktiviteten är hög och bilden ger ett positivt intryck eftersom Ghanas federation och "västvärlden" samlas tillsammans på samma möte. Även bildtexten som skriver att både män och kvinnor är delegater visar på en jämlik och civiliserad framställning av "afrikanen" (Bild 6.4 Appendix).

Från 1980-talet återfanns flera bilder där stadsmiljö visades och där "afrikanen" var aktiv snarare än passiv. Exempelvis återfinns avvikande bilder i Husén et al. (Bild 6.5 i Appendix). Från 80-talet fördes även en diskussion från en kenyan som kritiserar tidningarna för att enbart spegla nyheter intressanta för västerlänningar (Husén et al. 1981:232). Även här var den intervjuade aktiv och visade kritiskt tänkande.

I materialet från 2000-talet var det få texter och bilder som avvek från den postkoloniala diskursen. Dock fanns det en text i Bjessmo et al. som beskrev höghus i Addis Abeba och hur det både finns rikedom och fattigdom samt att afrikanska storstäders centrum ser ut som de europeiska (2005:49).

4 Slutsats

I analysen har vi kommit fram till att en postkolonial diskurs vad gäller ”afrikanen” tar sig i uttryck i läromedel för samhällskunskap på 1960-, 1980- och 2000-talet. Vi har även tyckt oss urskilja en förändring i diskursen både i kvantitet och innehållsmässigt, även om det finns både likheter och skillnader mellan decennierna.

I 1960-talets skolböcker lämnas lite utrymme åt den afrikanska kontinenten om vi jämför med 1980- och 2000-talet. I vissa böcker nämns ”afrikaner” i enstaka meningar, medan man i andra inte tar upp kontinenten överhuvudtaget². Den kraftiga underrepresentation som finns vad gäller ”afrikanen” kan i sig visa på hur väst dominerar och underminerar andra identiteter. 1960-talet fokuserar framförallt på styrelseskick och politik i beskrivandet av ”afrikanen”. Vi kan dock i läromedlen från 1960-talet urskilja en tendens att beskriva det politiska styret som instabilt, odemokratiskt och opålitligt, vilket i sig tyder på en diskurs där ”afrikanen” framställs som just ociviliserad. Något som också varit återkommande är ”afrikanens” okunskap och västs överlägsenhet. Det som nämns kan i många fall visa på en postkolonial diskurs. Sammanfattningsvis visar dessa exempel på att ”afrikanen” i läroböckerna ofta framställs som offer och i behov av hjälp och då framförallt uttryckt som att de är okunniga. Lösningarna för dessa problem grundas i hjälp från väst med till exempel västerländska maskiner och kunskap.

1980-talet koncentrerar sig på eländesbilder och jämförelsebilder över ”afrikanen” och ”europén”. Här nämns även ”afrikanen” i större utsträckning och fler bilder förekommer än tidigare. I skolböckerna på 1980-talet har diskursen främst visats genom eländesbilder, såsom svältande barn och kvinnor något som inte framställs i 1960-talets läroböcker men däremot i 2000-talet läromedel. Här uppkommer fokus på bistånd, något som inte framställs i lika hög grad i 1960-talets böcker. Däremot beskrivs det västerländska som ett föredöme och flera uppslag visar på en jämförande bild mellan den rika ”västerländska människan” och den fattiga ”afrikanen”. På 1980-talet ser vi även en beskrivning av krig som ett naturligt tillstånd. På 1980-talet tolkar vi främst den postkoloniala diskursen om ”afrikanen” som en eländesdiskurs, där ”afrikanen” är den lidande och offret medan västvärlden står för rikedom och utvecklingen som kan föra världen framåt.

2000-talet speglar ”afrikanen” genom svältande barn och bilder där vita instruerar eller hjälper svarta. I läromedlen från 2000-talet ges även ett stort

---

² Exempelvis Pederby – Pederby - Moberg 1965 *Grundskolans samhällskunskap*, Pederby – Pederby 1961 *Enhetsskolans samhällskunskap* och Näslund 1965 *Samhällskunskap 2*

utrymme att koppla ihop ”afrikanen” med sjukdomen Hiv/Aids. Jämförelsevis med 1960- och 1980-talet nämner 2000-talets läromedel ”afrikanen” betydligt oftare och även fler bilder presenteras. Bilderna föreställer dock primitiva levnadsförhållanden och landsbygd snarare än stadsbilder. Från 2000-talets läromedel används ofta ord som primitiv, u-länder och aids i samband med ”afrikanen”³. Liksom på 1980-talet förekommer ”afrikanen” ofta i samband med krig och motsättningar. I förhållande till 1960-talet och 1980-talets läromedel uttrycks bistånd och utveckling som räddningen för ”afrikanen” tydligt.

De tre decennierna uttrycker alltså alla en postkolonial diskurs, tydligast exempel har vi dock funnit från 1980-talet där eländesbilder och det europeiska ”jaget” och det icke-europeiska ”andra” uttrycks i både bild och text med flera jämförelsebilder. Förändringen från 1960-talet till 1980-talet ligger främst i att fokusera ”afrikanen” som i behov av bistånd och ordvalen vad gäller rasbeskrivningar förändras till att inte använda ord som exempelvis neger. På 1980-talet använder man snarare beteckningen svarta och vita, medan i 2000-talets böcker finner vi mer nationaliteter i beskrivandet av människor från Afrika och väst. Förändringen från 1980-talet till 2000-talet ligger även i att formulera ”afrikanen” som en individ från ett u-land och ännu mer i behov av bistånd än förut. Bilden på fattiga och nakna barn och kvinnor uttrycks framförallt i 2000-talets bilder – till skillnad från 1960-talet, som visserligen bara har tre bilder, men dessa föreställer alla påklädda män.

Kritiken mot postkolonialismen som självuppfyllande profetia har vi försökt undvika. Samtidigt är det viktigt att poängtera att bistånd och ”att hjälpa andra” inte är postkolonialt i sig. Lika lite skulle det vara fel att inte skriva om den fattigdom och svält som existerar i Afrika. Däremot är det postkolonialt att beskriva svält, fattigdom och krig som ett naturligt tillstånd för ”afrikanen” där ”afrikanen” får skylla sig själv. Det är också postkolonialt att förutsätta att den bästa utvecklingen och biståndet kommer från väst och därmed uttrycka en kulturell och ekonomisk överlägsenhet samt dominans. Analysen visar att de postkoloniala maktstrukturerna lever kvar, om än med andra nyanser, varför en kritisk diskursanalys fortsätter att vara viktig för framtida forskning. Framtida forskning om fler läromedel som även täcker den sociala och diskursiva praktiken vore eftertraktat.

---

³ Aids i exempelvis: Bjessmo et al. 2005:434, Wergel et al. 2006:474f, primitivt i Bjessmo et al. 2005:439 och u-land i Bjessmo et al. 2005:438, Andersson – Ewert – Hedengren 2003:337 och Wergel et al. 2006:464, 468.

5 Litteraturlista

- Ajagán-Lester, Luis, 2000. *"De Andra" Afrikaner i svenska pedagogiska texter (1768-1965)*. Stockholm: HLS Förlag
- Bergström, Göran – Boréus, Kristina (red.), 2005. *Textens mening och makt – metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur AB
- Eriksson Baaz Maria, 2001. *Biståndets och partnerskapets problematik i McEachrane, Michael - Faye, Louis (red), Sverige och de Andra postkoloniala perspektiv*. Stockholm: Natur och Kultur s 159-186
- Eriksson, Catharina - Eriksson Baaz, Maria – Thörn, Håkan (red.), 2005. *Globaliseringens kulturer. Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Nora: Nya Doxa
- Eriksson, Yvonne – Göthlund Anette 2004 *Möten med bilder* Lund: Studentlitteratur
- Fanon, Frantz, 1969. *Jordens fördömda*. Stockholm: Rabén & Sjögren
- Fairclough, Norman, 2001. *Language and Power*. England: Pearso Education Limited.
- Hall, Stuart, 1992. *The west and the rest: discourse and power* i Hall, Stuart – Gieben, Bram, 1992. *Formations of modernity*. Cambridge: Polity Press in association with the Open Univ.
- Hettne, Björn, [elektronisk] 2010. <http://www.ne.se/lang/avkolonisering> Nationalencyklopedin, hämtdatum [2010-05-20]
- Loomba, Ania, 2005. *Kolonialism/Postkolonialism – en introduktion till ett forskningsfält* Tankekraft Förlag
- Mudimbe, V. Y, 2005. *Diskurs om makt och kunskap om de andra – marginalitet och koloniseringens strukturer* i Eriksson, Catharina - Eriksson Baaz, Maria – Thörn, Håkan (red.) 2005 *Globaliseringens kulturer. Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället* Nora: Nya Doxa.
- Nationalencyklopedin, 2010. *Skola* <http://www.ne.se/enkel/skola>. Hämtdatum [2010-05-17]
- Palmberg, Mai, 1987. *Afrika i skolböckerna – nya och gamla fördomar*. Stockholm: INFO-sekretariatet, Styrelsen för internationell utveckling (SIDA) i samarbete med Framtid för Afrika
- Palmberg Mai, forskare vid nordiska Afrikainstitutet i Uppsala, 2010-04-21
- Selander, Staffan, [elektronisk] 2002-03-13. *Läromedel*, <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/1%C3%A4romedel> Nationalencyklopedin. Hämtdatum [2010-05-04]
- Skolverket, [elektronisk] 2009. *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet Lpo 94* <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1069>, Hämtdatum [2010-04-15]

Svensk bokkatalog 1961-1965 Systematisk avdelning, 1974. Stockholm: Tidningsaktiebolaget svensk bokhandel
Svensk bokkatalog. 1966-1970, Systematisk avdelning, 1983. Stockholm: Fritze Trostek, Wolfram, förläggare från Bonnier utbildning, 2010-04-20
Winther Jørgensen, Marianne - Phillips Louise, 2000. *Diskursanalys som teori och metod* Lund: Studentlitteratur

5.1 Läromedel för samhällskunskap

5.1.1 1960-tal

Björkblom, Sixten, 1965. *Samhällskunskap för grundskolan årskurs 9* Stockholm: Almqvist & Wiksell
Johannesson Gösta - Olsson Carl-Erik, 1963. *Vårt samhälle* Gleerups
Linnarsson Lennart - Anderö Henrik, 1963. *Årskurs 7-9 nutidens samhälle* Stockholm: Bergvalls
Näslund Rune, 1964. *Samhällskunskap 2 Grundskolan årskurs 7-9* Carlsons Bokförlag
Pederby, Henry – Pederby, Bo – Moberg, Helge, 1965. *Grundskolans Samhällskunskap Årskurs 7-9* Stockholm: Bergvalls förlag

5.1.2 1980-tal

Anderberg, Ebba, 1980. *Samhälle: Stadiebok Högstadiet årskurs 7-9* Stockholm: Liber Läromedel
Bjelvehammar Bo - Petersson Lars, 1985. *Samhälle för alla* Stockholm: Liber läromedel
Husén, Lennart - Hildingson, Lars - Henriksson, Ragnar - Sundquist, Sven-Gunnar, 1980. *Samhällskunskap - högstadieboken* Stockholm: Natur & Kultur
Husén, Lennart - Hildingsson, Lars - Gustafsson, Stig, 1981. *Samhälle i dag* Stockholm: Natur och Kultur
Nygren, Bengt, 1980. *Samhälle 1* Stockholm: Liber läromedel

5.1.3 2000-tal

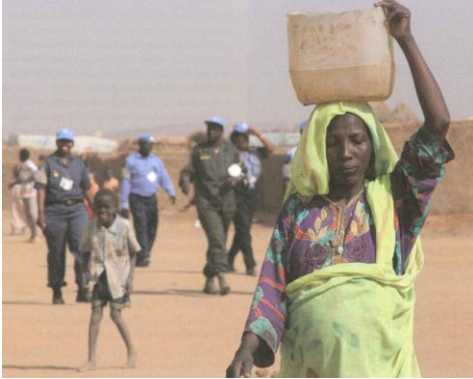
Andersson, Ulla – Ewert, Per – Hedengren, Uriel, 2008. *SOS – SO-serien från Liber Samhäll: Ämnesboken* Stockholm: Liber

- Bjessmo, Lars Erik – Fowelin, Peter – Isaksson, David – Nohagen, Lars 2005.
Samhälle SO Direkt: Ämnesboken Stockholm: Bonnier Utbildning
- Lagheim, Lars – Körner, Göran – Fridén, Anna 2009. Impuls Samhälle 1-3
Stockholm: Natur & Kultur
- Nilsson, Erik – Långström, Sture – Swanelid, Göran, 2004. *Samhällskunskap:
kompakt* Malmö: Gleerups
- Wergel, Karin – Hildingsson, Kaj – Hildingsson, Lars – Husén, Lennart, 2001.
Samhälle i dag 7-9 Elevbok, Stockholm: Natur & Kultur

6 Appendix

Bild 6.1

Källa: Nilsson – Långström – Swanelid 2008:201

Bild 6.2

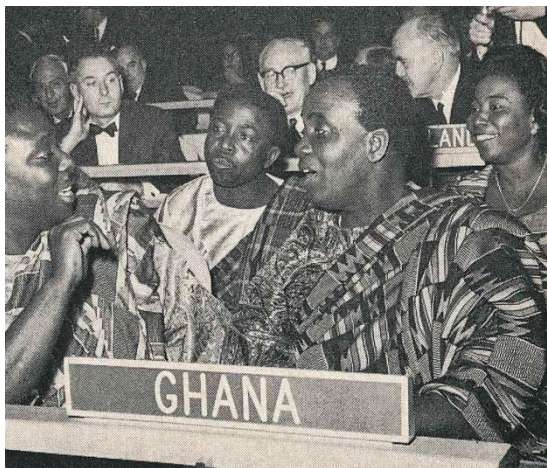
Källa: Bjelvehammar – Petersson 1985:71

Bild 6.3

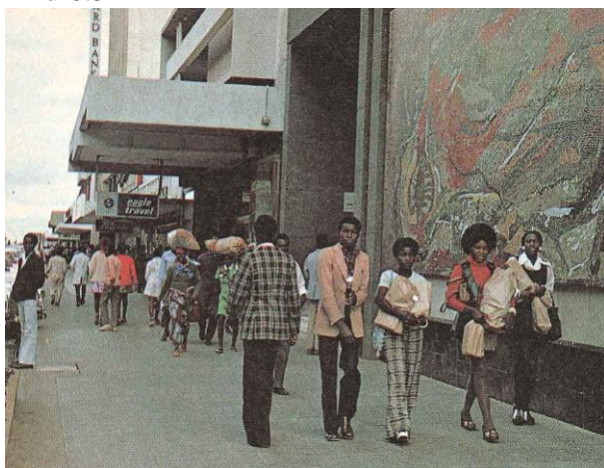
Källa: Anderberg et al. 1980:178

Bild 6.4

Källa: Pederby – Pederby – Moberg 1965:281

Bild 6.5

Källa: Husén et al. 1980:3.60